

TEZ ÖZETİ

TÜRKİYE'DE ÖRGÜTLENMİŞ DİN'İN SOSYO - EKONOMİK TABANI (1946 - 1968)

Dr. Ahmet YÜCEKÖK

«Türkiye'de Örgütlenmiş Din'in Sosyo-Ekonomik Tabanı» konulu doktora tezinin amacı din'in Türk toplumunu ne yönde etkilediğini saptamak değil, fakat ne tür bir toplumsal bünyenin ürünü olduğunun araştırılmasıdır.

Bu amaca ulaşabilmek için İkinci Cemiyetler Kanununun kabul yılı olan 1946 yılından, 1968 yılına kadar bütün derneklerin dağılımı saptanmış ve din derneklerinin de bu dağılım içerisindeki ağırlıkları ortaya çıkarılmıştır. Dernekleşme süreci ancak modernleşen, farklılaşan, atomize olan ve geniş iş bölümüne sahip topluluklarda yoğunlaştığı için, Türkiye'nin batı bölgeleri çok hızlı bir dernekleşme sürecine sahipken, doğu bölgelerimizin bu alanda çok cılız kaldığı bu araştırma sonucu meydana çıkmıştır. Sanayi ve hizmet sektörünün yoğunluğu, okuma yazma yüzdesi, şehirleşme oranı ve kişi başına düşen milli gelir unsurlarını kapsamına alarak hazırlanan bir sosyo-ekonomik gelişmişlik kıstasına göre yapılan araştırmada, gelişmiş illerimizde, aynı zamanda güçlü esnaf sendikaları da varsa, din derneklerini de kabarık sayılarda bulmak hemen hemen kaçınılmaz olmuştur. Sosyo-Ekonomik gelişme süreci zayıf kalmış illerimizde ise statik ve farklılaşmamış bir toplum yapısı, yoğun bir dernekleşme sürecine gerek göstermemiş ve bir modernleşme ölçüsü olan dernekleşme süreci bu illerimizde cılız bir gelişme göstermiştir.

Ama din derneğinin az olduğu yerde dinsel akımlar da zayıf kalırlar gibi bir öneride bulunmak olanaksızdır. Bu bize ancak, geri kalmış bölgelerimizde, dinsel akımların başka bir çerçevede içerisinde gerçekleşeceğini göstermektedir. Gerçekten de, farklılaşmamış toplum

yapısı nedeni ile, geri kalmış bölgelerimizde, dinsel akımlar ve dinsel katılma, dernekler aracılığı ile değil de tarikatlar ve şeyhler aracılığı ile mümkün olmuştur. İlerlemiş bölgelerimizde ise parçalanmış ve farklı değerlere yönelmiş toplum, bir cemaat toplumu görünümünden uzak olduğu için, dinsel katılmayı derneklerle örgütlemek kaçınılmaz olmuştur.

Bu noktada tez iki ana varsayım öne sürmekte ve Türkiyede dinsel katılmanın iki ayrı sosyo-ekonomik kaynaktan ürediğini önermektedir.

a. Türkiyenin kalkınan bölgelerinde İslâm dini, kapitalist gelişmeye karşı çıkan bir kısım küçük burjuvanın «gerici» ideolojisi halindedir.

b. Türkiyenin geri kalmış bölgelerinde İslâm dini, geri kalmışlığın, hem ekonomik hemde siyasal güç haline getirdiği sınıfların status-quosunu korumaya yönelmiş «Muhafazakâr» bir ideoloji halindedir. Bu her iki varsayımın da doğruluğu ampirik bulgularla saptanılmaya çalışılmış ve bir saha araştırması ile de kanıtlanması yoluna gidilmiştir.

Türkiyenin modernleşen bölgelerinde din derneklerinin, kapitalist gelişme ve farklılaşmadan en çok yarar gören illerimizde açıldığı ve bu din derneklerinin kurucularının ise çok yüksek bir yüzde ile küçük üretici ve küçük esnaf saflarından geldiği meydana çıkmıştır. Modernleşen bir toplumda güçlenen sanayi ve ticaret burjuvazisi karşısında ezilen, rekabet edemeyen ve statü kaybına uğrayan küçük esnaf ve sanatkârların bir kısmının, düzen bozukluğunu İslâmi ilkelerden ayrılmakta bulmalarını doğal karşılamak gerekir. Bu bir hurafe değildir. İslâmın statik ekonomi ve hukuk kurallarını geri getirmeyi istemek, öyle bir düzende kendilerini ezen hızlı bir kapitalist kalkınmayı ortadan kaldıracığından dinci çevrelerin kendi statik ekonomik çıkarları bakımından biçilmiş bir kaftan olacaktır. Bu anlamda 1970'lerin Türkiye İslâmcıları altlarından hızla kayan Sosyo-ekonomik tabanı dinsel bir ideoloji ile tutmaya çalışan, çıkarlarının tam bilincine ulaşmış fakat sosyolojik olarak kuşkusuz «gerici» diye tanımlayacağımız bir kısım küçük üretici ve küçük esnaftır.

Türkiyenin az gelişmiş Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde din dernekleri de dahil, dernekleşme sürecinin çok zayıf olduğu belirtilmişti. Bu bölgelerde dinsel akımların tarikatlar ve şeyhler aracılığı ile yürütülmesini, tarikatın ve şeyhin devlet ile kişi arasında tampon teşkil edebilecek tek kurum olarak belirmesinde aramak gere-

kecektir. Parçalanmamış ve iş bölümü yoğunlaşmamış bir toplumda kişi sığınmak ve bağlılık ihtiyacını gidermek için kurum olarak yalnızca şeyhini ve tarikatını bulacaktır. Az gelişmişliğin yarattığı kurumlara bağlılık az gelişmişliğin sürmesine yarayacağı için, dinsel akımlardan ve hurafelerden statükoyu koruyabilmek için Ağalar ve Şeyhler yararlanacaklar ve İslâm dini böyle bölgelerde statik düzenin savunmasını yapan «Muhafazakâr» bir ideoloji olacaktır.

Her iki değişik sosyo-ekonomik ortamın geliştirdiği «İslamcı Tip» de ortak bir çizgide birleşmiştir. Yapılan araştırma sonucu, konuşulan İslâmcıların çok büyük bir kısmının dogmatik, radikal ve otoriter kişilik sahibi olduğu saptanmıştır.

Türkiye din sorununu yalnızca lâik yasaları uygulamakla çözümlenemez. Herkese iş, herkese ekmek ve herkese emin yarınlar sağlayacak modern bir sanayi toplumunu kurduğumuz gün, din ülkemizde kafaları ve siyasi kulisleri dolduran bir sorun olmaktan çıkacak ve kul ile Allahı arasındaki gerçek yerini bulacaktır.

THE SOCIO-ECONOMIC BASIS OF ORGANIZED RELIGION IN TURKEY (1946-1968)

Dr. Ahmet YÜCEKÖK

The aim of the doctoral thesis «The Socio-Economic Basis of Organized Religion in Turkey. (1946-1968),» is not to evaluate the impact of religious participation on Turkish society but to find out the nature of the socio-economic sources that help to make the Islamic movement an important socio-political factor in this country.

In order to reach this aim, the distribution of associations in Turkey is worked out and the «weight» of the religious associations within this associational process has also been determined, starting from 1946, which is the year of the Second «Associations Act», to 1968.

As a healthy associational process is an inevitable result of a modernizing, socially differentiated, atomized society, it was only natural to find that a great number of associations were located within the more developed regions of this country. As it came out, the research has clearly shown us, that most of the associations in this country are the social products of the western regions of Turkey when compared with the Eastern regions which are experiencing a much slower socio-economic process.

A research covering the Provinces of Turkey made with the help of a socio-economic development index, based on :

- a) the percentage of the literate people,
- b) national income per head,
- c) urbanization,
- d) percentage of economically active persons in Industry,
- e) percentage of economically active persons in services,

has shown us that in the developed provinces of Turkey, if they also contain numerous and strong petite-bourgeois associations, than it

is also highly probable that we should find religious associations in great numbers too. In the provinces where the socio-economic development process has been slow, a static and traditional social structure has not necessitated an associational process, and the associations which are the indicators of modernization have not flourished.

But to say that, in a society, if the religious associations are not numerous than the religious activity will be insignificant, has no sociological truth. If we have found only a few religious associations in our less developed regions, this is because there is no social need for associations in backward and traditional societies and also because religious activity in such societies can take place in a different sort of social frame. In fact, in less developed regions of Turkey, religious activity and participation has been mainly achieved by means of «Tarikat» and «Şeyh»s.

But in Turkey's developed regions, the highly differentiated social structure has created conflicting values. This has in turn changed the «Ümmet» structure of society where Islam had been the only dominant value, thus making the associational organization of religious activity inevitable.

At this point we may forward two main hypothesis and say that the religious movements in Turkey are the products of two distinct socio-economic sources.

(a) In the developed parts of Turkey, the Islamic religion is the «status-quo ante» ideology of a part of the petite bourgeois, directed against the capitalist development and expansion.

(b) Islamic religion in the underdeveloped parts of Turkey is a «Conservative» ideology in the hands of the classes that benefit from underdevelopment.

Both of these «hypothesis» are based on ampirical data and also confirmed by a field research.

In this assertion, it has been made clear by ampirical evidence that most of the religious associations are located in provinces which have benefited most from the capitalist development, It has also been shown by ampirical evidence that most of the founders of those associations come from a petit-bourgeois background. In a modernizing society it is understandable that some of the petite bourgeois elements could no longer hold the position to compete with the flourishing industrial and commercial bourgeois. The loss

of status and income have influenced some of those petite-bourgeois elements to search the reasons for their social and economic deprivations in a socio-economic system that has created contrary values and principles to Islam. The static economic and legal principles of Islam is identical with the economic and social interests of these classes and to bring them back will open the way to the good old days as it will completely destruct the capitalist expansion and its sinful value system.

In short, The Turkish Islamic Crusaders of 1970's are a section of the petite-bourgeois, who are trying to freeze a swiftly changing society with a static religious ideology and in this sense it can be claimed that they are in full realization of their economic interests as the «frozen» society will only help to secure their benefits. As they are trying to change a society that has covered a lot of way in a capitalist frame of development, their political and economical aims in bringing back the Islamic order can only be labelled as to be, «Status-quo ante».

It was stated that in the underdeveloped regions of Turkey the associations, including the religious were very few in numbers. This explains the reason why the religious activity in those parts are run through the institutions of «Tarikat», and «Şeyhs». In a society where the division of labour is minimal and the social and economic life is under the stress of primitive modes of production, the institutions of «Tarikat» and «Şeyh» serve for the citizens as the only buffer that exists between themselves and the state. In other words these institutions, in a non-pluralistic society, are the only places where people can seek homage. The loyalty to the institutions which are the results of underdevelopment prelongs and conserves the state of underdevelopment. For this reason the «Şeyhs» and the big land owners can make full use of this «loyalty» and use Islamic religion as a means to protect their social and economic interests. In this sense Islam is a «Convervative» ideology, protectig the static state of society.

It is firmly believed that Turkey cannot solve the problem of religious activity only by means of applying the strict principles of laicism. Only when we reach the state of a modern industrial society with everybody having secure jobs and tomorrows, religion then will cease to be an important social and political problem and will take its natural and real place only in the consciences of the people.